

Atamura

AJK Kitapxanası

АЙМАУЫТОВ

Жүсіпбек

Ақбілек

Повесть, роман

АЛМАТЫ
«АТАМҰРА»
2003

ББК 84 Қаз 7-44

А 31

Аймауытов Ж.
А 31 **Ақбілек:** повесть, роман. — Алматы: Атамұра,
2003.— 280 бет.
ISBN 9965-05-874-1

Ж. Аймауытов қазақ әдебиеті мен мәдениетінің тарихында аса бай құнды әдеби мұра қалдырды.

Осы жинаққа жазушының «Ақбілек» романы мен «Күнікейдің жазығы» повесі еніп отыр. Аймауытов бұл шығармаларында сол бір аласапыран жылдардағы қазақ ауылы өмірінің шындығын, адамдар тағдырындағы өзгерістерді, ел тұрмысын, заман тынысын кеңінен суреттейді.

Жинақ қалың оқырман қауымға арналған.

А 4702250201-301
418(05)-2003

ББК 84 Каз 7-44

ISBN 9965-05-874-1

© «Атамұра» баспасы, 2003
© Аймауытов Ж., 2003

Товест

Дүние бір қисық жол бұраңдаған...

КҮНІКЕЙДІҢ ЖАЗЫҒЫ

КҮНІКЕЙ ҒОЙ БҮ ЖАТҚАН

Жаялықша жалпиған, жарқанатша қалқиған, жермен-жексен шым қора, бейнеуі жоқ сұм қора. Шым қорада — жер үйде, желпіндірмес көр үйде, арса-арса болып сүйегі, қалақтай болып иегі, жаңқадай жоқ жақ еттен, саусақтары шілбиіп, көлеңкедей кілбиіп, бұ жатқан қай аруақ?

Әлсін-әлсін демігіп, тық-тық еткен жөтелі өңменіңнен өткендей, алма еріні кезеріп Бетпақ¹ кезіп кеткендей, кимешегі қолқылдап қуыршаққа тіккендей, сатпақ-сатпақ жастығы жастық емес кетпендей, сар төсек боп сарғайып — бұ жатқаның қай әйел?

Білмесіңіз айтайын — Күнікей ғой бұ жатқан.

Күзден жатқан Күнікей — жазға жетті ілініп: күндері ғой, жан шіркін, үзілмейтін созылып.

Көктем күні күледі, күліп еді — жер түледі. Түлегені емес пе ақ кебінін сыпырып, көк торғынға бөленді. Қызыл-жасыл, ақ-көкшіл бейне кілем түріндей, гүлдер гүл-гүл жанады, күлкілдеген гүл-жапырақ, сағымданған күлім бел терезеден көз салса, Күнікейдің көңіліне жазылмас жара салады.

Аһ, дариға, дариға! Күнікей сау боп жүрер ме еді! Қырдан тезек терер ме еді! Қырдан қия кезер ме еді! Шырқап әнге салар ма еді! Әнге салса, әл бітіп, қапқа қары талар ма еді!..

Жалғыз әйнек жаман үй, төсеніші — жалаң ши. Жаман шидің төр жағы — ала сырмақ текемет, текеметте — Күнікей, жалғыз әйнек түбінде. Алты көзден үшеу жоқ, лақтар ойнап сындырған. Қалғаны аман қалсын деп, әйнекті жүдә жүлдырған. Күн жылыда не керек? Балашаға, қозы-лақ жол қып алды әйнекті. Лақ ойнақтап көрпеге, жығып кетеді шәйнекті. Шәйнекте шалап сусын бар, шалабын қорғап Күнікей айтып қояды: “Шай”! — деп те. Ойнақтаған құлдыр лақ — шай дегенді біле ме? Лақ қарғыса әйнектен, запы болған Күнікей, қолын созады шәйнекке.

¹ Бетпақ — шөл даланың аты.

Күнікейдің серігі — әйнектен ескен жел болады. Күнікей жалғыз жатқанда, қозы-лақ пен қарлығаш — бейне бір дүйім ел болады. Ауыл-үйден Күнікейге келушілер кем болады. Қашан жатқан Күнікей? Қашан өлген Күнікей? Қашанғы көңілін сұрасын? Соған қарап отырма? Шаруасы бар әркімнің.

Оқта-текте Күнікейге бір айналып, кіші үйдегі Айдарлым келеді.

— Айдарлым-ау, жап-жас боп аяуды қайдан білесің? Мүшелге жаңа жеттің ғой... Айналайын өзіңнен! Сусының бар ма, апатай?.. Қалайсың деген сөзіңнен!.. Сен болмасаң, қарағым!..— деп қояды Күнікей, деміге сөйлеп ентігіп.

Айдарлым кетсе, Күнікей жалғыз жатады күркілдеп:— Уһ... алла-ай!..— деп күңкілдеп.

Күнікейдің серігі — әйнектен ескен жел болады. Күнікей жалғыз жатқанда қос қарлығаш ел болады.

Түйірлеп тасып топырақ, қыл-қыбыр, шөп-шар, жапырақ, біріне-бірі жапсырып, қос қарлығаш қалбаңдап, ұя орнатты дөңбекке: балалап, өсіп-өнбекке. Жалығу жоқ шіркінде: жаралғандай еңбекке. Күнікей жатыр бақылап, қарлығаштың өнерін жатқандай-ақ көрмекке.

Қарлығашта дамыл жоқ: есі-дерті ұясы, бірі кетсе, бірі кеп, ақ қанаты дірілдеп, қос құйрығын қалақ қып, құртымтай боп құнтиып, бұғып қана қылтиып ұясына жатады. Зайыбы ұя басқанда, байы жүреді бәйек боп: әлсін-әлсін келгіштеп, жарының жайын білгіштеп.

Қарлығаш екеш қарлығаш бір-біріне қайырылғыш, бірін-бірі сыйлағыш. Адамзатқа не болды? Күнікейден безгендей, Күнікей мәңгі өлгендей, суық топырақ көмгендей, Айдарлымнан өзгесі шетінен түге ұмытып.

Баласы қайда Күнікейдің “апалап” бір уақ келетін? Жұбайы қайда Күнікейдің, қияметтік жолдасы? Күнікей бүйтіп жатқанда, жастық қойып басына, қолынан сусын беретін? Ауылы қайда Күнікейдің, келіп-кетіп жүретін?

Жалғыз перзент демесең, аулы да бар он шақты үй, байы да бар соқталдай, бауыры да бар байының — немерелес әмеңгер. Күнікей сауда үйінен, үйірімен шықпайтын, өңшең қортық көген көз.

Бар болса, олар қайда жүр, бірі басын көрсетпей? Ауылды қойшы, ауыл ғой, жайшылықта бауыр ғой. Байы қайда Күнікейдің? Қосағы бүйтіп жатқанда, қолының ұшын бір бермей, жанына жақын бір келмей?

Келмек тұрып сұңқа адым, жұлық жамап қаңғып жүр,
қатқан бар деп қай үйде — көкше түтін аңдып жүр, жамау-
менен жан сақтап, қара басын қамдап жүр.

Қамдағаны құрысын! Күнікейдің көзі тіріде бір қатын-
мен сөз байлап, алуға соны оңтайлап, төртті-бесті қара-
ның бір-екеуін беруге, бүгін-ертең қам қып жүр.

Күнікейдің көзі төрт,
Көкірегі жанған өрт.
Бәрінен де жанына
Батып жатқан осы дерт.

Ауыл-аймақ, абысын, не жақыны-алысы, не тамыры-
танысы, не алған серігі, жеті жылғы жолдасы — бәрі бірдей
безгендей, Күнікей сонша не жазды?

Не жазғанын бейбақтың мен айтайын, жігіттер, құла-
ғыңды сала бер, көкейіңе ұнаса, мәнісіне қана бер.

ОЛ КҮНДЕ

Ол күнде Күнікейдің бала кезі,
Сүю мен жек көруден таза кезі.

Сонда да:

Мені сүйген жігітте не арман бар?
Айтып тұрған секілді отты көзі.
Күнікейдің әкесі Құлтума-ды.
Құлтума құл боп туды, ұл тумады.
Құл туғанын сонан біл: Ордабайдың
Өмірі қойын бағып қолтаулады.
Шешесі Күнікейдің Шекер еді,
Өзі де Шекер десе шекер еді,
Құлтуманы “Шекердің байы” деуші еді,
Шекерді “қатыны” деу бекер еді.

Өйткені:

Ақ жаулық, қылаң ұрған, қылаң Шекер,
Етегі аяқ басса, бұлаң етер.
Мықынын қысып қалсақ:— Өй қағынды!
Қойшы!— деп еркеленер, бұраң етер.
Ордабайдың ауылы — өңшең боз бас,
Қолы бос, делебесі неге қозбас?
Қызды ауылды торудан торықса да,

Немесе оңайына обыкса да,
Шекерден айналып кеп әйел озбас!
Күнікейдің ағасы бар: Жұматай таз.
Тамақ беріп жұмсаса, ол соған мәз.
Көп бала бұралқы итше түйе бас қып,
Желін қап тақиясын алып қашып:
“Тазым, тазым, таққан таз,
Тазды күдай қаққан таз,
Бес ешкісін баққан таз,
Үй айнала қашқан таз,
Туырлыққа тышқан таз...
Әулекі, жынды көкек, қоңыр ала қаз...”—

деп ажуалап, ыза қылушы еді.

Әкесі қойшы Құлтума, ағасы Жұматай таз, “қоңыр ала қаз, алпыс үйрек, бір тырна, жата қалып жер тырна” болса да, Күнікей Құлагердің баласындай үздік туып, он үшке жетер-жетпесте бозбаланың көзін тартып, баласын-бай “сөз айтуға” жарап қап еді. Қыз-бозбала жиылып сауық құрғанда, орамалдың бетін Күнікейге бұрғанда:

Қолыңның айналайын саласынан!
Көзіңнің қоңіл қояр қарасынан.
Сүйрік боп жалғыз өзі қайдан шыққан
Қамыс пен қара өлеңнің арасынан?—

деп, бозбала көзді бір қадап қоюшы еді.

Қадаса да сұмдықты ерте сезгіш, жырынды Шекер қызына қарлығаштай шыжбақ боп, жүрсе-тұрса көзінен таса қылмай, тұтқындағы жаннан бетер бағушы еді.

Бірақ Шекер шеше болам деп бекер арам тер болды. Баланы іспен емес, сөзбен, үлгімен емес, ақылмен үйретпекші адам сорлы ғой. Шекер өзіне “күдай жұқтырмағанды” қызына оқыды. Қызы көргенін тоқыды. “Бозбаламен өзі неге ойнайды?” деген сұрау Күнікейдің ойына ерте бекілді. Он төртке аяқ басқан соң-ақ көзі жанып тұрған Күнікей апасынан құрық әкетті.

— Жә, жә, өзім де білем, бала емеспін ғой...— деп, бұрымын арқасына бір ыршытып, етегіне айнала бір қарап, шығып кететін күйге ұшырады.

Күнікейдің ерлігіне апасы өңін бұзғанмен, көмейі бос: өзіне тартқанын, бозбаланың көз салғанын бір есептен теріс те көрмейді. Қай есептен екенін кім білсін, ананың мақтаншы да. Күнікей оны сезеді.

Апасы жылтырағанды Күнікейдің үстіне жапсырады, шашын жылтыратып тарайды, өреді, омырауын қызыл, жасыл жіппен кестелейді, тана моншақты қамзолына тағады, уақ күмістен сылдырмақай шашбау да істейді. Құлту-маның тыққыштап әкелген пұшпақ жабағысына бақалшыдан айна, тарак, жұпар сабын, шаш майын әперді.

— Әһ! Кімнің қызынан кем?

Баласын оннан асқан соң-ақ Шекер теңіне атастыруды ойлаған. Бірақ әркімдер-ақ ауызға алса да, бірінің жетесін, бірінің қабын, бірінің сабын, бірінің малын, бірінің мұрнын, бірінің кеңірдек сақалын жаратпай, Шекер аяғына отырғызбаған.

— Қойшының қызы деп кемсінеді ғой. Адырам! Қанның қызына берем бе екен!— деп қоятын.

Өйткені өзін қойшының қатынымын деп Шекер өмірі ойлаған емес қой. Қойшы — тек қол байлау, құдай бұйрығы. Анығында Шекер өзін ана мырзалардың қатынымын деп есептейтін.

Шекер “Сырдың суын жұлығынан келтірмей” жүрсе де, енді ойланбасқа болмады. Күнікей 14-ке келіп қалды. Енді Күнікей небір қыздарды да отыртып кетеді. Сөйлесе — түбін түсіреді, оң қолынан өнері төгіледі, күлсе — аузынан дүр шашылады. Ән шырқаса — сүйегінді шымырлатады. Шекердің өзі соққан еді ғой ана кезде. Сөйткен қызға сенім бар ма? Кім біледі...

Сөйтіп жүргенде Ордабайдікінде Тұяқ дейтін етікші жатты. “Кебіске Шегебайдан да бұл өткін екен: өкшені бес-ақ шегемен тұрғызады... Асауға құрық салса, тырп етер емес, өкше сіріні тастай ғып, әшекейлеп тастайды. Тақаны қылми-та мінеуге келгенде, жер жүзінде бұдан етікші өтпес...” деп, қымызға жиылған құла ауыздардың ауыз суы құрып жүрді.

Шекер Ордабайдікіне қымызға барғанда, ана жақта, жүктің бұрышында: “Пүп-пүп!” деп, былғарыға су бүркіп, тықылдатып, құжырандап жатқан мойны ішіне кірген бір жаманды көруші еді. Оны кісі екен деп артық көз тоқтатпаушы еді. Жұрттың жер-суға түсірмей жатқанын естіген соң, Шекер де тігінін көргелі:

— Былай тұршы, біз де көрейік, — деп, етікшінің пышағын, бізін, балғасын, кемпірауызын ұстап, қамалап жатқан еркектерді кимелеп, біреуінің қолынан кебісті жұлып алып қарады. Байдың кебісі екен, олай-бұлай аударып көрді де, шүйкесінің қылшығын бір тістеп алып: “Теріс емес” деп,

ерніне жабысқан жүнді түкіріп тастады. Сонымен кете барды. Қайтып оның ісіне Шекер көз салған жоқ.

Бір күні кешке таман Күнікей Ордабай үйі жағына барып келіп:

— Апа, сен Шәмшидің кебісін көрген жоқсың ғой. Бір түрлі сұлу бопты!— деді.

— Ә, қойшы, несі бар дейсің!.. Қандай екен?— дегенде, Күнікей қолымен, ернімен, қасы-көзімен көрсетіп, өзінше өте әдемілеп суреттеді.

Байсалды кісімсіп, Күнікейге: “Көрсен қызарсың-ау” деп отырса да, аздан соң өзінің де әуесқойлығы ұстап, бір жұмысқа барған кісі боп Шекер байдікіне жөнелді.

Келсе, сыңар кебісі Шәмшидің алдында — қолсандығында қаздып тұр екен. Шекер жанына барып, кебісті алып айналдырып қарады, көбінесе өкше жағына көз салды. Жарма көттік қылып, қызыл-жасыл шарың жіппен иттіс шалып, сірісін қошқар мүйіздеп қойып, тақасын шоңқита қаза мінеп тастаған екен. Кебіс жұтынып тұр. Шекер көріп-көріп, демін бір-ақ шығарды: кебіске қызығып, күншілдігі қозып кетті.

— Күнікейге мен де осындай бір кебіс тіккізіп берейінші,— деді.

— Тіккізсең, шамаң келеді ғой!— деп: “Саған арам болар” деген кісіше, Шәмши қасын керіп, төменгі ернін бұлтың еткізді.

— Несі бар, “Ердің құны, нардың пұлы” деймісің?— деп Шекердің де жыны ұстап, бастырмалатып шығып кетті.

Шекер келе сала жаман әбдіресін бүйі тигендей астанкестен ақтарып, “төрт қой, төрт киімнің” біреуін суырып алды. Ол Құлтуманың байдікінен алған бас ұлтаны еді. Кебістің сайманы онымен түгенделе ме? Шекер ауылды қыдырып жүріп, көттік тақа, сірі, ішпек тәрізді жабдығын тауып алды. Шарық жіп бақалшыдан — тарамыс өз үйінен шықты. Барды да Тұяққа сөйлесті. Ордабайдың етіктерін бітірген соң, Тұяқ Күнікейге кебіс тікпекші болды.

Оң шақты күннен кейін Шекер Тұяқты төрінің алдына отырғызып, өзі — тарамыс, Күнікейге шарық жіп ширатқызып:

— Қарағым, ондап тік! Бар өнерінді сал. Шәмшидің кебісінен асырмасаң, кем қылма...— деп тақымдап, қайрап, қадағалап отыр.

— Бар өнерді аямайық,— деп Тұяқ сулаған молақ балға-

ның сабымен ысқылап, жаман көздің астымен Күнікейге бір қарап қояды.

Қиядағыны көретін Шекердің қырағы көз құйрығы құтқарсын ба, Тұяқтың жаман қарасын сезген соң, жатарда төсек-орын жоқтығын сылтауратып, байдың қонақ үйіне жіберіп жүрді. Әйтсе де көңіліне келіп қала ма деп, күндіз кебіс тігіп отырғанда Тұяқтың үй ішін, малын, ауыл-аймағын сұрап, әлі күнге қалыңдық айттырмай жүргенін де сөз қылып:

— Жігіт адамға қыз табылмаушы ма еді...— деп көңілдендіріп, есек дәмелі қылып қояды.

Күнікей жоқта өзінің де жайы-күйін сөйлеп, осы бір-екі күшік болмаса, жаман қойшыға әлдеқашан тұрмайтынын, Күнікейін жыламайтын теңіне қосқысы келетінін білдіріп, ара-арасында:

— Егестіргенде Шәмшидікінен асырып жіберші. Тағаң жетсе, өкшесін оныкінен пышақ сыртындай болса да артық сал. Әйтеуір өнерінді аяма, қарағым!— деп бір ескертіп өтеді.

— Бар өнер болса, сізден несін аяйық,— деп, Тұяқ ыржиған болады.

— Иә, сөйт, қарағым!.. Мен де бір керегіңе жарармын... Тіпті таныс боп қояйық. Біздікіне келіп-кетіп жүрсейші. Байдікіндей ет-қымызымыз болмаса да, айран, шалабымыз, ықыласымыз болады ғой...— деп жылы сөздің де шетін сездіріп, бір-екі сиырдың ірімшігі мен қаймағын, қатығын аузына тосады.

— Ет, қымыз үнемі бола бере ме... Біз енді не қылып, атқа мініп, нетіп жүрген кісі емес... Бәрінен де адамның несі керек...— дегенде Шекер тартып отырған тарамысын тісіне қыстырып, әнтек қоя тұрып, құйқылжыған көзінің құйрығымен сұмдана қарап жымияды. Оны көріп Тұяқ та жымияды, балғасын қаттырақ сермеп, тізесін қимылдатып, қутындап қояды.

Не керек, Тұяқ бар өнерін кебіске салды, аянған жоқ. Шекердің де бұл кебістен аяғанын ит жесе болмай ма. Кебіс Шәмшидікінен аспаса, кем болмады. Тұяқ жарытып ақы алған жоқ, тек ықыласына ырза болды.

Тұяқ ауылына қайтарда Шекердікіне келіп, дәм ауыз тиіп, қош айтысты.

Шекер қызымен тысқа шығып аттандырып:

— Келіп-кетіп жүр... Көрген жерде ауыл бар... Етігіміз болса саған тіктірейік,— дегенде:

— Е, нетсек, келмей енді...— деп Күнікей екеуіне кезек қарап, Тұяқ жүріп кетті.

Тұяқ кеткеннен кейін етік жайынан сөз қозғалса, Шекер Тұяқты аузынан түсірмей:

— Шегебай қайда?! Оныкі Тұяқтың бір шанышқанына да тұрмайды,— деп мақтап жүретін болды.

Сөйтіп жүріп Тұяқ Күнікейді айттырды.

Тұяқ — 6-7 қаралы кедейдің баласы. Мұрны кертеш, иегі кемиек бет-аузы құдды шөміш, мойны ішіне кіргені Бейнесіз-ақ жігіт. Сонда да Шекердің қолайына жақты. Шекердің айтуынша мұрнының да “дәнеңесі жоқ”, қолы да “епсек”, өзі де оны-мұныға “епті”, мойны да “сұңғақ”, өңі де “ақ құба” жігіт боп шықты.

— Со кертештен басқа кісі құрып қалғандай...— деп Күнікей сырт айналып бұртындап, жамап отырған әкесінің жаман шапанын лақтырып тастап көріп еді, Шекер мойнын ит ала қаздың айғырындай созып, бүркітше түйіліп, бурадай шабынып: “Болмайды деген не?”... Қарды да, жарды да боратты, жылатты, сықтатты — ақыры көндірді. Құлтуманы қойшы, ол бір өлген кісі ғой.

Әне-міне дегенше, Тұяқ бір-екі қарасын беріп, құда түсіп, күйеу боп, бұрынғы келе берісті сиретті.

Тұяқ күн сайын тапқан-таянғанын қалыңға тоса берсін; Күнікей шолпы тағып, ән салып, бұлғақтап өсе берсін, енді әңгіменің бетін өзге жаққа бұрайық.

КӨШКЕНДЕ

Ол күнге жиырма жылдан асып кетті, жиырма бес жыл да боп қалған шығар. Ол күнде айдабол, күлік, ақ бура, тұлпар, қозған, қақсал Шідерті бойын жайлайды. Өлеңті мен Шідерті қатар аққан өзен. Өре басы Есіл, Нұрадан келе ме, кім білсін, Өлеңті — Ақкөлге, Шідерті Жайылмаға барып сарқады. Онда Шідертінің суы мол кезі. Жалғыз-ақ Шиқылдақ аулы бол-маса, о кезде Шідерті бойын қыстаған ел де жоқ. Сәуірдің алашабыр бұлты арылмай-ақ Баянауыл, Қызылтаудағы қалың сүйіндік атандарын алқынтып, бұйдасын көш құлаш созып, Бөкембай, Арқалық, Жаманадыр, Желдіадырдан асып, Шідертіге қарай ағыл-тегіл құлай бастайды.

Жонның қар суымен шығып, желкілдеп тұнып тұрған бидайық, шалғын жеймін деп жанталасып күліктен алдымен Ноқаң ауылы көшеді. Ноқаң малсақ кісі еді ғой. Ноқаң түннен көшеді, үдере көшеді. Қатын-баланың жақ жүнін

үрпите, көзін іріңдете, иегін дірілдете, көлікті зорықтыра, арықты өлтіре көшеді. Қызылтаудан он бес көшкенде Шідертіге түседі. Ноқаң ауылы өзге ел барғанша, жонның соны шалғынына қардай шүйгіп, аш қасқырмен арпалысып, малының түгін тартса, майы шығады.

Ноқаң кеткен соң, Ордабай ауылы да қопандайды. Өлер-тірілеріне қарамай, олар да айдайды. Айдағанмен Ноқаң бір сағым — жеткізбейді.

Ордабайдың қыз-келіншектері бәт құндыз бөріктерінің үкісі желкілдеп, жорға мен жүйрік мініп, алдыңғы көшке сыдыртып өте шыққан кереге, уық, құрымын теңдеген ала шолақ, тарғыл шолақ сиырының соңында күзеген көк байталмен қалықтап келе жатқан Күнікейдің зығыры қайнайды. Тақымды бір қысып, қамшыны бір басып, шаба жөнелгісі келеді де — талабы тас болады. Күнікей азуын шайнайды.

— Осынша топтан бір жібі түзу мал табылмады ма? Мінбеймін шолақ байталға, — деп Күнікей о баста-ақ азап салған, бірақ шешесі:

— Қарағым-ау, сүйгенінді мінетін өз жылқың ба? Тигенімен жүре бер, құдай жеткізер... — деп, бастырмаған.

Шынымен дейсіз бе? Жоға, онысы әншейін ғой. Күнікей бедеу мініп қылаң ұрса, төбесі көкке жетпес пе еді? Күнікей тұрсын, астындағы құлағы қалтиған, қарыны қорылдаған шобырға өз көңілі де бейжай.

Шекер “құдай жеткізер” десе де, жеткізбесін іші сезеді. Бір көшті, екі көшті, үш көшті. Кәне жеткізгені? Жалаң бұ жолы ма? Жеткізбегелі қашан? Күнде көзін қызықтырып, бай қыздарының сәнденіп, құтырынып жүргені анау. Бұл ой Шекердің басын жегідей жеді. Шекер шара іздеді, оны ойлады, мұны ойлады: байдан да, құдайдан да “жәрекім алда” болмасына көзі жетті.

Шекердің қабағы, еріні аттай тулап келе жатқанда, бай балалары көп жылқыны күндей күркіретіп, қиқулап айдап, сиырды басып кете жаздап үстінен өтті. Астындағы жаман неме де бүйірі қызып:

— Ий-еһе-һу-о! — деп үйірсек тұлпарымсып, шіңкілдеп басы мен құйрығын көтерейін деп еді Шекер:

— Кет әй, өлімтік! — деп бір езуін жұлқып, шолақ сабауымен желкеден бір қойды.

Жылқы лек-легімен өтіп жатыр.

Уай, дүние шіркін-ай! Анау қара ат, торы ат, құла бие, жирен бие, өне бір құла биелерге Шекер де, Күнікей де

мінер ме еді! Қаздия, қақия отырып, тақымды жапсырып, өкшені қадап тастап, көк көйлектің етегін, ақ шаршының ұшын желеңдетіп, елпілдетіп, елендетіп желер ме еді! Анау боқ мұрын Шоқандардың астындағы ақ селеуді Күнікейдің астына берер ме еді; Шекер кедейлікті, қорлықты, қойшыны бір күн, бір сағат ішінде талақ қылмас па еді! Бірақ оған қолы қалай жетеді? Кім жеткізеді? Құдай ма, бай ма? Жоқ, жоқ, жоқ! Өзі, өзі жетуі керек!

Көп жылқыны еріккен балаларға айдатып, өзі Түгелбай адырына мана жосып кеткен қысырақты қайырып, тымақтың желкесін мықырайта киіп, құрығын сүйретіп, жылқышы Домбай келе жатыр екен. Денгейіне таянғанда Шекердің көзі от боп жайнап, шобырын борбайға бір көміп, сиырдан оқшаулана беріп:

— Әй, Домбай! Қайырылшы,— деп, қамшысын шошайты.

Домбай байдың көп жылқысын өз маңдайына біткендей буланып жүретін есерлеу жігіт еді, өйткені көшкенде көршілерге ептеп өз тандауымен де ұстап беруші еді. Андасанда байдың, бөйбішенің көзі түсіп: “Пәленшеге ол атты неге бердің” дегенде: “Содан қолайлы аттың реті болмады, таң асырып жіберейін деп ем, жылқы өріп кетіп, өзге аттың жөні келмей қап еді” деп жоқтан өзгені сылтау қылып жұбата беруші еді.

Осы Домбай ана жылы бір түні Шекерге қол салғанда, Шекердің онда іріленіп жүрген кезі ме, өзге себеп болды ма, кім білсін, өйтеуір меселі қайтып еді. Содан бері Домбай түйеші Жаманайдың жаман Тәукішін талшық қып, Шекерден күдер үзіп кетіп еді. Енді көк көйлегі көлендеген, байбатшалармен айналыс қылатын Шекер медіресін қылған соң не жаны тұрсын, қысырақты “Вшщит!” деп, бір ыршытып жіберіп, айғырын шаужайлай берді.

— Е, Шеке, жақсы ма?

— Жақсы емей, жаман деймісің?

— Атың келісіпті ғой.

— Ой, құдай атқыр! Осынша жылқыдан бір тәуір мал қолыңа түспеді ме?— дегеннен-ақ Шекер мойнын былғаң еткізіп, көзін төңкеріп жіберді, іш білді, мұрт күлді.

Шекер бірталай сөйлесіп, жымиып қайтты.

— Немене апа?— дегенде:

— Саған бір жақсы ат бер деп тапсырдым. Ертең жүгенді өзің апар!— деді (бұрын атты Жұматай таз әкелетін).

Ертеңгі көште Күнікей құйрық-жалы Шәмшидің шашындай төгілген жарау тобылғы торы биені алып келді. Көк байталдың жанында дүлдүл тәрізді.

Шекер бұрын да айтқан ғой, жаман шомыттарын сиырларына артып, өзі жөнеліп бара жатып, Күнікейге тағы да:

— Бар ана Шәмшилердің қасында бол! Елеңдеген мал көрінеді, жығылып қалма!— деді.

Күнікей қызылшаң белбеуімен қыпшасын қылдай қып бұғынып, қызыл тақиясының үкісін дөңгелете сілкіп, желпілдетіп, кебісін тазалап киіп, атын жетелеп, байдың жұртына барды.

Байдікі он шақты түйеге жүгін артып болған екен. Тұрғызған түйелерді салды балақ малшы қатын жетелеп тіркеп, алдыңғы түйені тау кеншіктей қара сирақ Қырықбайына ұстатып қойған екен. Жаулығы қоқырайған Қара бәйбіше күптей боп жұртта шалқиып тұрып, кейбір жүгі ауған түйелерді көріп:

— Дүйсенбай, Дүйсенбай! Сен қайда жүрсің ана ауған түйені бұрамай?— деп шаңқ-шаңқ етеді.

Дүйсенбай маңдай терін шапанының етегімен бір сүртіп, далақтап жүгіріп барады.

— Сен, неғып тұрсың, бозбала жігіт боп сіресіп; қымыз ішкенде сондайсың... қолыңа жұғып кете ме? Бар, ана түйені бас арқанды тарт, атты ертте!..— деп, Қара бәйбіше көрші жігіттердің онысын оған, мұнысын бұған жұмсап, бұйырып тұр. Жігіттер үн-түн жоқ, жүгіріп қауқаландап, мықшындап, бұйрығын орындап жүр.

— Е, мына қыз да сәнденіп шығыпты ғой. Мынау атты бұған кім берген?— деп, Күнікейге де көзі түсіп кетті. Күнікей қыпылдап, сазарып, түк айта алмай қалды.

— Апа-ау, не қыласың. Біздің қасымызда жүрейін деген ғой,— деп, Шәмши ара түспесе, Күнікей торы биеге қош айтысатын еді, Шәмшиге нөкер керек қой.

Күнікей атын көп атқа матастырып, жұртта таранып, сыланып жатқан Шәмши, Шәлкендердің жанына келді. Шәмшиден жылы сөз естігенге ме, кім білсін, жердегі белбеуін, сәлісін әперіп, шолпысын сыртына шығарып, жылпылдаған болды.

Қарыны кебежедей бір можа биеге малшы қатын мінем деп, үзеңгіге аяғы жетпей мықшындап жатыр еді.

— Ана жаман күнді атқа салып жіберші!— деп, Қара бәйбіше Сәрсембайды жұмсады.

Сәрсембай:

— Әй, өлімтік-ай!— деп, малшы қатынды мықынынан бір түйіп, ашасынан алып, аттың үстіне бір қойды.

— Тоқта, қағынды! Атымды алайын,— дегенге қаратқан жоқ.

Малшы қатын ыржиған болып, критон көйлегін жуырда астына баса алмай, ердің үстінде бүкшендеп, қопылдай берді.

— Әтшу, әтшу!— деп бәйбіше көшін жөнелтіп, бір қатынға құман ұстатып, түзге жөнелді.

Бәйбіше келгенше нөкерлер қара пәуескеге пар атты жегіп, дайындап тұр еді. Даяршы қатын мен екі кішкене немересін қасына алып, бәйбіше пәуескеге мінгенде, Күнікей тажалдан құтылғандай демін бір алды.

Оған дейін ауылдың қыз-келіншектері де көштерін мана жөнелтіп, түзеліп киініп, аттарын жетелеп, байдың жұртына бір-бірлеп жинала бастап еді. Ат ерттеген, ат ұстаған жігіттер байдың қыз-келіншектерін аттандырып, етегін жөндеп, шылбырын аттың мойнына байлап, сарыбас қамшыларын әперіп, баптап жөнелтті. Күнікей сияқты көршінің қыздары атына өздері мінді.

Күнікейдің көзі Шәмшиде. Үлбіреген ақ мәре көйлегі аяғын қалай жапқанын, етегін қалай жинағанын, үзеңгіге аяғын қай жерінен салғанына шейін байқап, өзі де сондай болғысы келді. Бұ да үзеңгісін табанның орта кезінен салды, шапанның етегін Шәмшише тақымына қыстырды. Бірақ өзгесін келтірсе де, көйлегін кебісінің тұмсығына жеткізе алмады, қалай созғыласа да болмады. Әнтек қысқалау екен.

Қыз-келіншектер жұрттан былай шығып, қатар түзеген соң Шәмшидің боз жорғасынан қалмасқа, бәрі де желді. Күнікейдің биесі желісті екен: жайнаңдап, резеңкедей созылып, ағызбақтай сумандап барады. Алдына шығып кетсем, байдың қыздары қызығып, ендігі жолы алып қоя ма деп, Күнікей атының басын тежей берді. Қашағанға; жарысқа көп салынып, желікпе боп қалған жануар екен, қызып ала-ала жөнелді.

Шәмши боз жорғасын тайпалтып, ерден көтеріліңкіреп, қамшыны бір басып еді, көбінің аты шоқырақтап шауып кетті. Сүйтіп келе жатқанда артта қалып, насыбайын атып алған жігіттер қуып жетіп:

— Ал жарыстық!— деп, айғайлап өте шықты. Бұлар да жіберді аттың басын.

Ала сәуледе жасыл шөпті жапырып, өкпек желді естіріп, көкіректі керіп, тым-тырағай айдап келеді. Шу дегенде боз жорға шықты алдына, оған тете Күнікей келеді құйғытып: шапқан сайын ызғып барады. Шәмшиден оз-

байын деп, атының басын тарта береді. Бірақ қолын сірестіріп, жұлып әкетіп барады. Әлі келгенше тартып бақты. Шәмши ұзап алып, артына жалт-жұлт қарап, ма-саттанып қояды. Артқылар таянып қапты. Өзгесін қой-шы. Тыржықайдың шөп желке қара қызы да жетіп қапты. “Саған озғызғанша” деп, Күнікей аттың басын жіберді. Жіберіп еді, биесі ағып кетті. Ағыны мұндай қатты болар ма? Өкпек жел дауыл боп көзінен жасы ыршып-ыршып кетті. Жығылып қалар ма екем деп ойлайды. Бірақ тақы-мы сүйсініп барады. Көштегі атты, арбалы, сиыр айдаған, түйе жетелеген жандар бір-біріне қосылып, үздіксіз тізбек боп, құйындап, зымырап артта қалып барады. Күнікей кетті: бәрін де артына доптай лақтырып өтті. Көк байтал да, шолақ сиыр да, таз Жұматай да, қойшы Құлтума да естен шықты. Жалынды жаңа, жат дүниеге кіргендей, та-мыр біткені, жүрегі оттай заулап, көтеріңкі, асқақ сезім кернеп, анау көгерген аспанмен ағып келе жатқандай бол-ды. Сиыр айдап келе жатқан апасы қызының қарсы ал-дында үкідей ұшып бара жатқанын көргенде:

— Ойбай-ау! Жығыласың ғой! Тарт басын, тарт!— деп безектеп, шырылдап, тебініп ұмтылып еді Күнікей.

“Жығылатын кісің мендей бола ма?” дегендей қам-шыны бір сермеп, құйғыта берді.

Көштің алдына таман шығып, бұдырдан асып, алды-нан Арқалықтың көлденең жотасы көрінгенде, Күнікей артына бір қараса, Шәмши қапты далада. Манағыдай емес, енді Шәмшиден қорыққан жоқ: бойына бір ерлік, өжеттік пайда болған тәрізді. “Қашанғы қорғалай бергенше, бір ұрып алайын” деп ойлады. Астындағы бедеуден өлсе ай-ырылғысы келмейді.

Әлден уақытта қызының ойқастап барып тоқтағанын көргенде Шекер бір тамсанды да жымыды.

— Қарағым астына ат түспей, қор боп жүр екен ғой! Не болса, о босын, бәрінен де озды. Тілеуің берсін, Дом-бай!— деп, тақымын бір қысып қойды.

КҮН МЕНІКІ

Күнікей ойысып барып бедеуін тежеп, шашыраған етегін жинап, көшке қараса, Қара бәйбішенің пәуескесі көш алдына түсіп қалған екен.

Қара бәйбіше көштің қыр соңынан жөнелсе де божы ұстаған жалақ Нөкені “Айда, айданың!” астына алып, жолдағы сиыршыларды кие-жара, арбаларды соқпырта, бұзауларды бүйірден түртіп домалата, қос құласын шаптыра, желдіре, көштің алдына түспей көңілі көншімейтін.

Күнікей озғанына мардамсып, қоқиланып бұрылса да, қара пәуескені көргенде жүрегі зырқ ете түсті. “Мына тажалдың көзі тағы шалып қалмаса игі еді” деп қауіптенеді. Күнікейдің бағына қарай бұ жолы Қара бәйбішенің қанталаған ала көзі сүмектей боп танауратқан тор бедеуді шала алмай қалды. Өйткені пәуескенің ернеуіне еңсеріле асылған бәйбішенің көзі көште келе жатыр еді.

Неге десеңіз, Ордабайдың үш баласы үш ауыл ғой. Олар бәйбіше қатыннан. Қара бәйбіше — Ордабайдың тоқал алған қатыны. Бәйбіше өліп, өзінен екі ұл, үш қыз туған соң, бұ да бәйбіше атанған. Сөйтіп, Ордабайдың төрт ауылы бірге көшетін. Бәйбіше балаларының көші бұрын жөнеліп, озып кетсе, қонғанша Қара бәйбішенің аузында да, астында да дамыл болмайтын. Бұл жолы да Оразбайдың үлкен баласы Омардың көш алдына түсіп, көрші Көшербайдың жырық кемпірі күндігі қайқайып, ала биені тебініп, жырық сары атанды қарсы алдына салып, шуда қақтырып, жеткізбей келеді екен. Олардың қызкеліншек, малшы, құлшылары да Қара бәйбішенің сырын біліп алған ғой: көштің ауған-қалғанын ат үстінен түзеп, қасақана айдатып келеді екен.

Манағы атына міне алмайтын кертанау мықыр Тұрсынға:

— Әбілет-ау, атың жүрмей келе ме? Неғып бақайын қыбырлатып келесің? Өлімтіктің қолына шыбық та түспегенін қарасайшы!.. — деп Қара бәйбіше зығырланып, шабынса да, көштің орта кезіндегі қырсау қара атан мұрны созылып ауырған соң “Не де болса бәлесін бір-ақ көрейін” деген немеше кегжең етіп, бас жібін (бұйдасын) шарт еткізді.

— Ай, ай! Ана ақ шелек тағы қалды! — деп түйе басын тартқан биеші Дүйсенбай кейіп, баж ете түскенде, көш жетелеп келе жатқан Тұрсын бұрылып аялдайын деп еді, Қара бәйбіше одан жаман шарылдап:

— Тоқтатпашы көшті, тоқтатпа!.. Әй-й, салды балақ сасық күң-ай! Сенің шашыңды жұлмасам ба! — деп ойбай салды.

Со кезде Күнікей пәуескенің ар жағын орағытып, көштің тасасымен қыздарға барып қосылды. Апасының

бөсекесін жаттаған Шәмши де арттағы бір бунақ көште қара інгенді бір қызға жетектетіп, сарбас қамшымен қара терге шомылған борбайға шыпылдатып ұрып келеді екен. Жанынан Күнікейдің өткенін байқаған жоқ.

Артқы көштің деңгейіне келгенде бос жүруге арланып, бір жағынан, “Бү да болысып келеді екен” десін деп, Күнікей тартынып қалған бір түйеге жанаса кетіп, бас жібін іліп алды да, естісін дегендей: “Әтшу, әтшу!” деп, дауысын шығарды. Шәмши артына қарап: “Е, Күнікеймісің? Тірке” деді. Күнікейдің “немқұрайды” ғып, өтірік жарамсақтанып келе жатқанын қайдан білсін. Шәмшидің жүзінде зіл көрінбегенге, Күнікейдің де көңілі жайланайын деді. “Бай балаларының бөсеке таласқаны мұндай жақсы болар ма? Бізге жалынышты болады ғой. Бізсіз бұлардың күні бар ма?..” деген ой келді.

Күнікей түйені тіркеп, тақиясын түзеп киіп, оң жағына қарағанда Ордабай айналасының барлық шаңырағынан да үлкен, күлімдеген қызыл жақұт күн көктің бір өңірін сары алтынға малып, екі түйенің арасынан абажадай боп адырдан суырылып келе жатыр екен. Мана Арқалықтың басын жалап тұрған алтын сәуле заматта ылди біткенге шашырап, ол сәуленің жуан ортасында Күнікей де келе жатыр еді. Өңі қашып тұрған көк шөп, қызылды-жасылды, сарылы гүлдер де аты бәйгеден келгендей, ажарланып, жылтырап, құлпырып ала жөнелді. Шарықтаған сайын үдеткен бозторғайдың шырылы, боталардың қоңыраудай сыңғырлаған жіңішке, сұлу, қаяусыз зары, енелерінің ауық-ауық қоңырлата бастап, қоюлата көтеріп, бір жоғары, бір төмен толқынтып, жіңішкерте, сүмірейте созып: “У-ү-ү-һ!” деп барып басылған ырғалаң боздасы сайын даланы жаңғырықтырып, өз алдына бір гөй-гөй тартып, біріне бірі ұласып, қызғыштай қытқылдап, қырғидай шықырлап бара жатқан арбалардың шиқылы: “Апа, деймін, бауырсақ, ірімшік...” деп, кебежеден басын шығарған қара қожалақ жас балалардың ызындаған қыңқылы — бәрі де бүгін Күнікейдің жанына майдай жағып, дүние өзіне бола жаралғандай, алтын күн өзіне бола туғандай көрініп келеді.

Күннің мұндай айбынды, сұлу екенін Күнікей бұрын көрсеші! Мына күн тап өзінің, өз үйінің күні тәрізді. Жып-жылы, жап-жарық!

“Әтшу-әтшу, мойнағым! Шырла-шырла, торғайым! Қарның ашты-ау, ботақан! Мә, ірімшік берейін, қоя қой

енді, қалқатай!.. Әлі-ақ ауыл қонады, ашқан қарның тояды...” деп ойлағанда, бала күнде ауыл көшкенде айтатын:

Ертең ауыл көшеді,
Түндік бауын шешеді.
Қара қойым қашады,
Құмалағын шашады,—

деген ойыншық өлең есіне түсті. Күнікейдің балалығы ұстап кетті: бозторғайша аспанда, қызыл гүлді, алтын күнді мадақтап ән салғысы келді. Сол кезде іркіс-тіркіс түйелер де біріне-бірі жалғанып, қатар түзеп көш сәніне кірді. Қыз-келіншектердің қолы босап, бастары қосыла бастады. Тыржықбайдың қызы:

Жосалының басынан жоса алмадым,
Жорға мініп алдыңнан тоса алмадым...—

деп, “Ай-ай сәулем” деген әнді жөндеп сала алмай ыңырсып, әуре ғып келе жатыр екен. Күнікей мұрнын тыржитып, жаратпады. Айтты-айтпады, кәзір сондай жай қоңыр, шобыр ән салатын шақ па? Қорғалдақтай шымырлатып, бозторғайдай шырылдатып, шырқап, қалықтатып, сорғалатып салатын шақ емес пе?

Қыздардың ортасына Шәмши де кірді. Көшін жөндеп оздырғанға көңілі бір демдегені ме, кім білсін.

— Е, ән салып келесіңдер ме? Кәне айтыңдаршы?— деді.

Байдың қызы жоқта ыңырсып келе жатқан жаман-жұман қыздар:

— Обай-ау... жоқ... әншейін...— деп, құты қашып, дымын қоя қойды.

“Өңшең шірік күн! Онысы несі? Салмайтын несі бар? Соған бола ма, өзіме бола саламын” деген кісіше, көңілі тасып келе жатқан Күнікей ешкім “айт” деместен:

Баурында Шұбартаудың қос балапан.
Сол таудан дария толқып су тараған.
Сұлу қыз, әсем жігіт — бәрі сонда
Япырым-ау неге келдім сол арадан?
Сол арадан а, ай Әкуда-дай...—

деп, сайын даланы жаңғырықтырып, көшті басына көтеріп, сұңқылдатып қоя берді. Қыздар: “Мынау қай жақтан шыға келді?!” дегендей ауыздарын ашып қарай қалды. “Өзімді қошемет қып, ән салды ғой” деп, Күнікей бір ауыз өлеңді

бітіре бергенде Шәмши бір қопарылып, мойнын бұраң еткізіп:

— Әй, Күнікей-ай! Сен бір жанып тұрған отсың ғой! Е, көңіл ашар деп осыны айт!— деп көпшіктеген болды. Өйткені бұрынғы көште бүйтіп суырылып соғып жіберетін қыз қасында болмаушы еді. Күнікей Шәмшидің ол қошаметіне құлақ қойған жоқ, жүдемелете-жүдемелете 2-3 әнді тастап-тастап жіберді. Сол-ақ екен:

Біржанның төңкерілген дауысымен, “Ешкіөлмес ел жиылды бауырында!...” дегендей-ақ Күнікейдің аққудай сұңқылдап, күмістей сыңғырлап, бұлақтай сылдырлап, бұлбұлдай құбылтып, бұлқындай жұтынып, жүйкені босата, сүйекті шымырлата сорғалатқан, кестедей нақысты, ботадай сүйкімді, балдай тәтті, күндей сұлу өніне көш бойындағы қыз-бозбала, қатын-қалаш жиналып қалды.

— Е, базар мұнда екен ғой!

— Көп жаса, шырағым!..

— Қалғып-шұлғып келе жатқанда, ұйқымызды шайдай ашты ғой... Ой тілеуің берсін!..

— Тағы да, қарағым тағы да... десіп қатындар да көтермелеп:

— Шешесі Шекер ғой! Бұ қыз тегін өледі деймісің?..— деп аңыз қылысты.

Астындағы торы бедеудей, бауыры жазылып алған Күнікей, құдай берген өнерді аясын ба? Жұрт анталап, топ көбейген сайын, аруақтана, дәуірлете соқты, делебесі қозған бір-екі қыз да Күнікейге қосылып кетті. Күнікей бірталай айтып, айызын қандырған соң, ерігіп келе жатқан жұрт:

— Ал, бозбалалар! Сендер де айтыңдар! Қыз екеш қыз да айтып келеді,— деп кеу-кеулеген соң Мүсатай, Әйткен сияқты бозбалалар да керіліп, ырғаландап, көзін ашып-жұмып, айғайды салып, бүгінгі көшті ойын-сауық қылып жіберді. Сауықтың арты “ұйқы ашарға”, “аударысқа”, “көкпарға” айналып, жұрт дырду-думанмен қонар жерге келіп қалғанын да білмеді.

Жолшыбай шидің, қарағанның, томардың түбінен үйректің жұмыртқасын тауып алысып, бозбалалар қаншыр қуысып, көк шалғынды жосылтып, өңшең саусылдаған, дулаған жастар көштен бұрын келді. Келсе — Арқалықтың бөктеріндегі Атшоңқайға көш басшылар да жетіп, жатық көгалдан ауылдарына жұрт сайлап, көп жұмыстындырған немеше шіреніп-шіреніп тұр екен. Күнікейлер

де аттан түсті. Бозбалалар ат ұстап, қаңтарып, матастырды. Ат екпіні күн қызуымен алқынып, қызара бөргіп, ісініп келген жастар белбеулерін шешіп, шапанын тастап, желпініп, Күнікей сияқты көршілердің қызы көш келгенше тезек теруге жөнелді.

Көш келіп, байдың үйлері үлкен-үлкен жабасалмасын жасап алған кезде, сиырларының тілін салақтатып, сілекейін шұбыртып, бүйірін солықтатып, жүгіріп, сиырларын ұстап, жүгін түсіріп жатқанда Шекерлер де келді. Түтігіп, Күнікейге:

— Сайтан-ау! Сонша шауып... астындағыны алып қойса қайтесің? Мандайыңа басқан атыңнан жаман...— дегенде, Күнікей жайымен жұмыс істеп жатып:

— Ойбай, апа-ай! Ат беретін кісі мендей бола ма? Бүгінгі күні менікі болған жоқ па!— деді.

— Не дейді, ойбай, мына қыз?— деген соң, Күнікей бүгінгі әңгімесін айтып шықты.

Шекер түк айта алмады.

— Сен бе? Сен!..— деп тамсанып жымыды.

ТӘЙТ ӘРМЕН!

Аяндаса — тымақты алшыдан салғызып, желсе — желдей естіріп, шапса — құйындай ұшатын, қашағанды шөбін жұтқызбай қағып түсетін бедеу торыны ендігі көште Күнікей тағы мініп шыққанда, өз сыбағасына өзі құлдық ұратын құла ауыздар көлденеңнен көз салып:

— Шекердің қызы мына өнерімен әкетті-ау! Әйтпесе кедейдің тақымына сыятын жануар емес еді,— десті.

Дей берсін. Күнікейге торы бедеу тақымына басқан атынан бір кейін емес. Күнікей енді жылқы келгенде жүгенін алып, өзі жүгіреді. Жүгендерде сағынып қалғандай, мойнынан құшақтап аялайды, жіберерде бас-арқасын сипап, мамық алақанымен қабырғаға қағып қояды. Ұлы дүсір жарыс болмаса, анау-мынаумен жарбаңдасып шаппайды. “Қашаған қуып, қинап тастама!” деп, күркесіне келе бергіш Домбайға да тапсырып қойды. О да айтқанын қылып жүрді.

Атшоңқайдан асқан соң немене, Шанды, Сарыапан, Қызылқұдыққа қарай құлап кеткендей, демде барып қаласың, Қызылқұдықтан көшіп, Әулиетастың дөңінен асқан соң, қарсы алдыңнан жарқырап Майсор көрінеді. Май-

сордың құлағына бір түнеп, малды шалғынға шеміршектетіп алып, қалың қаулы, жауылшалы, жоңышқалы, бетегелі бұйрат пен белден бел асып отырып, Шақшан адырының түбінен Шідертіге қылт ете түсесің. Жердің бәрі Күнікейдің кеудесінде сайрап тұр. Бәрі де бала жасынан бері қозы қуған, бұзау қайырған, тезек терген, өн салған, ат ойнаған, асыр салған танымал жерлері.

Жолшыбай Күнікей қыздармен бірге жарысып, төбе-төбе-ден тарғыл жуа терді. Бозбалалармен ілесіп, қоян қуып, Құлболдының басына да шықты. Қызылқұдықтан көшкен күні Тыржықайдың қызына бір шөлкестеу байтал кез келер ме, мініп жүре бергенде, байтал аяғын бір көтеріп еді, қобалақ сорлы жалп ете түсті. Байтал ер-тоқымды бауырына ала сартылдатып, Қызыладырға қарай құйрығын тігіп алып, шығандап жөнеле берді. Күнікей атына мініп дайын тұр еді, байталды қуып берді. Бірталай ұзап кеткен байталға үкідей ұшып барды да жетті. Қайырмалады. Болмады, құйрықтан алды — тоқтата алмады. Содан кейін қабырғалай беріп, байталдың тізгінінен шап беріп ұстап, алып қайтты. Артынан Мұсатай да шауып келеді екен. Тағы бір-екеуі әр жерде шашылып қалған ер-тоқымды жинап жүр. Мұсатай келіп:

— Әй, қарағым-ай! Сен бірдеңе боласың ғой! Әкеңнің көсегесін көгертер едің. Әттең, ұл боп тумадың, не керек! Сенен “мынандайын” (шынашағын шошайтып) аяған құдайды да тәйірі алсын!— деп қалжыңдаған болды.

Мақтағанды іші тәуір көріп келе жатса да, Күнікей ойын-шыны аралас:

— Кет, көргенсіз, жоқты айтпай...— деді.

— Жатқа қор қылмайтын бала едің, не керек, Кейқуат, жаман Тұяққа қор боласың...— деп келе жатқанда Күнікей мырс етіп:

— Е, жаның ашиды екен ғой?— деді.

— Ашымай енді... Жаным ашығандықтан айтып жүргем жоқ па...— деп, баяғысын тағы жақауратты.

Күнікей өп-өтірік түсінбегенсіп:

— Неменені?— деп, шешесі құсап көзін төңкеріп қылымсып, Мұсатайдың бетіне қарады.

Мұсатай кәдімгідей басалқы айтатын адам сияқтанып, алақанын жайып, басын шұлғып:

— Тым болмаса оң жақта дәурен сүріп, қызық көріп қалсайшы. Жастық екі айналып келер деймісің... өстіп бұлғақтап жүре берем деймісің... Осы күні деген шағың...